

Dede Korkut Hikâyeleri

Bilgin Adalı (11 Aralık 1944, Safranbolu - 29 Eylül 2012, Antalya) AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda radyo ve televizyon programcılığı konusunda öğrenim gördü. 1968-1976 yılları arasında TRT Ankara Televizyonu'nda belgesel filmler, kültür ve sanat programları, çocuk ve gençlik programları hazırladı. 1973'te Türk Dil Kurumu üyeliğine seçildi. 1976'da Dokuz Eylül Üniversitesi GSF Sinema TV bölümünde öğretim görevlisi, daha sonra bölüm başkanı oldu. 1984'te üniversiteden ayrılarak İstanbul'da reklam yazarlığı, yaratıcı yönetmenlik yaptı. Toplu Şiirleri *Eskimeyen Yüreğim* (2011) YKY tarafından yayımlandı. Çocuklar için pek çok kitap yazdı.

*Bilgin Adalı'nın
YKY'deki kitapları:*

Eskimeyen Yüreğim - Toplu Şiirler ve
Yeni Şiirler (1977-2007) (2011)

Doğan Kardeş:

- Gılgamış Destanı - Gençler İçin (2009)
Argo Gemicilerinin Destanı / Rodoslu Apollonios (2009)
Kral Arthur, Merlin ve Yuvarlak
Masa Şövalyeleri / Sir Thomas Malory (2010)
Meraklı Karınca Cimcim'in Serüvenleri (2011)
Meraklı Karınca Cimcim Yollarda (2011)
Arkadaşım Papi (2011)
Robin Hood (2012)
Oğuz Kağan Destanı (2012)
Mavi Gezegenin İlk İnsanları (2012)
Benekli (2012)
Çanakkale Destanı (2012)
Kanatlı Kirpiyle Uçan Kaplumbağa (2013)
Bencil Dev - Nar Tanesi (2013)
Barış Çocuk - Atatürk'le Kurtuluş Savaşı'nda (2014)
Odysseia Destanı (2014)
Troya Savaşı ve İlyada Destanı (2014)
Büyük Tuzlu Su Klanı (2017)
Buzul Çağı (2017)
Dede Korkut Hikâyeleri (2017)

BİLGİN ADALI

Dede Korkut
Hikâyeleri

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4894
Doğan Kardeş - 806

Dede Korkut Hikâyeleri / Bilgin Adalı

Kitap editrt: Devrim akır
Düzelti: Alper Zorlu

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.ř.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

1. baskı: Nemesis Kitap, Nisan 2014
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Haziran 2017
ISBN 978-975-08-4013-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.ř., 2017
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.ř.
Kemeraltı Caddesi No: 4 Karaköy Palas Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle tyesidir.

İçindekiler

Önsöz • 7

Sunu • 15

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı • 17
2. Salur Kazan'ın Evinin
Yağmalandığının Destanı • 32
3. Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Destanı • 51
4. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in
Tutsak Olduğunun Destanı • 87
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı • 104
6. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı • 115
7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı • 137
8. Basat'ın Tepegözü Öldürdüğünün Destanı • 146
9. Begil Oğlu Emren'in Destanı • 161
10. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı • 178
11. Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un
Onu Tutsaklıktan Kurtardığının Destanı • 195
12. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Başkaldırıp
Beyrek'in Öldüğünün Destanı • 213

Önsöz

Elinizdeki kitap bilimsel bir çalışma değil, genç kuşakların Dede Korkut öykülerini severek ve anlayarak okumaları için yapılmış *özgür* bir uyarlamadır. Öykülerin özüne bağlı kalınmış ama çoğu yinelemeler alınmayarak metinler kısaltılmış, günümüzde anlaşılması güç olan sözcüklerin bir öbeği bugünkü karşılıklarıyla verilmiştir. Değiş özellikleri nedeniyle korunan kimi terimler ise hemen o sayfanın altında yer alan dipnotlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Dede Korkut ya da Korkut Ata, Şaman töresinin süregeldiği bir dönemde yaşamış olmalı. Sözlü edebiyat geleneğinin ürünleri olan öykülerinin, yazıya geçirilene kadar –destanlar çağının öteki metinlerinde olduğu gibi– kuşaktan kuşağa aktarılırken kimi değişiklikler geçirmiş olması kaçınılmaz. Kimi öykülerin sonradan başka ozanlar tarafından eklenmiş olması büyük bir olasılık. Sözlü edebiyat geleneğinde kaçınılmaz bir olgu bu.

Öykülerin, söylendikleri ilk çağlarda birer destan niteliği taşıyarak tümüyle şiir diliyle söylenmiş ol-

ması, çağlar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılırken “halk hikâyesi” biçimine dönüştürülerek yarı şiir-yarı düzyazı şeklinde anlatılmaya başlanmış olması da çok büyük bir olasılık. (Bunun en büyük kanıtlarından biri, öykülerin düzyazı bölümlerinin de çok şiirsel bir yapıya sahip olması. Doğal bir şiir havası egemen tüm metinde. Kaldı ki, öykülerin tümünde kopuzuyla anılır Dede Korkut, kopuz çalarak söyler söyleyeceklerini.)

“Destanların oluşumunda çekirdek, gelişme ve saptama olmak üzere üç aşama ve koşul vardır. Ulusun ilk çağlarında onu toptan sarsan tarihsel bir olay üzerine destan çekirdeği oluşur. Sonra bu çekirdek, uzun zaman bir destan dönemi yaşayan o ulus tarafından yeni olaylarla geliştirilir. Bu gelişme tamamlandıktan sonra, ama erimeden, canlı iken, yazılı dönemde bir sanatçının onu yazıya geçirmesi gerekir. Dede Korkut da bu aşamalardan geçmiş; Oğuzların Asya’daki eski yurdunda ilk çekirdek oluşmuş, sonra Batı’ya yerleşmelerine kadar geliştirilmiş ve sonunda, biraz geç de olsa, yazılı dönem bir hayli ilerledikten, destan dönemi bitip destanlar halk hikâyesine dönüşmeye başladıktan sonra, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında, bilinmeyen bir sanatçı tarafından kâğıda geçirilmiştir.”¹

1 *Dede Korkut Kitabı*, Muharrem Ergin, Devlet Kitapları, İstanbul 1969, s.xiii. (Yalınlaştırılarak aktarılmıştır.)

Türklerin İslamiyet'e geçişinden sonra, tıpkı Oğuz Kağan Destanı'nın İslami anlatılışlarının ortaya çıkışı gibi (İslamiyet'ten sonraki anlatılarda Oğuz Kağan daha doğar doğmaz anasını Müslüman olmaya çağırır, eşleriyle evlenmezden önce onları Müslüman yapar. Oysa bulunan en eski yazılı metinde böyle bir şey yoktur), Dede Korkut anlatılarına da sonradan pek çok İslami öge eklenmiştir. Toplumsal belleğin kendini günün koşullarına uyarlaması olarak yorumlayabiliriz bunu. İlk öykülerin İslamiyet öncesine ait olduğuna ilişkin kesin göstergelerden biri, kahramanların adları olabilir: Kahramanların, kişilerin hiçbirinin adı, İslamiyet'ten sonra dilimize Arapça'dan geçmiş olan adlardan değildir.

Ulusal destanımızın ana kaynağı olan Dede Korkut Kitabı'nın günümüze ulaşan, biri Almanya'da Dresden kitaplığında, öteki Vatikan'da olmak üzere, iki yazma nüshası vardır. Dresden'deki nüsha tamdır, Vatikan'daki nüshada ise yalnızca altı öykü bulunmaktadır.

Bu yazma eserlere dayanarak Dede Korkut Kitabı, memleketimizde birkaç kez basıldığı gibi, birçok yabancı ülkede çeşitli dillere de çevrilmiştir. Kitapta Oğuzların Kuzeydoğu Anadolu dolaylarında yaşadığı varsayılan döneme ilişkin öyküler anlatılır. Ancak "bunun arkasında, ya doğrudan doğruya ya da buraya uyarlanmış olarak Orta Asya'nın,

Türkistan coğrafyasının unsurları yatar.”² Kitapta, Salur Kazan ve Bayındır Han gibi kahramanların, mekânın ve zamanın ortak oluşuyla ve her öyküde Dede Kokut’un ortaya çıkışıyla, on iki öykü birbirine bağlanır. Bugün elimizde bulunan iki nüshanın Akkoyunlu Devleti’nin çökmeye başladığı dönemlerde yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Günümüze ulaşan kitabın özgün adı “Kitab-ı Dede Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan”dır. Anlamı “Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı”dır. Kitap on iki destansı öykü ve bir önsözden (“mukaddime”) oluşmuştur. Bu on iki öykünün (destanın) her biri bir boy için söylenmiş, boyların hanlarının başından geçen olaylar, ad koyma, canavarlarla savaşıma gibi olaylar anlatılmıştır. Öykülerin dili çok yalındır, günümüzde bile anlaşılabilen arı bir Türkçe kullanılmıştır.

Destanın derleyicisi, kitabın önsözünde Dede Korkut hakkında şöyle der:

Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. O kişi, Oğuz’un tam bilicisi idi. Ne derse olurdu. Gaipten türlü haber söylerdi... Korkut Ata, Oğuz Kavmi’nin her müşkülünü hallededi. Her ne iş olsa Korkut Ata’ya danışmayınca yapmazlardı. Her ne ki buyursa kabul ederlerdi. Sözünü tutup tamam ederlerdi.

2 Muharrem Ergin, agy. s.x11

Önsözde Dede Korkut'un özdeyişlerinden kimi örnekler de var:

Dede Korkut (şöyle) söylemiş:

Kara eşek, başına gem vursan
katır olmaz.

Lapa lapa karlar yağsa
yaza kalmaz,
yapağılı yeşil çimen
güze kalmaz.

Eski pamuk, bez olmaz,
eski düşman, dost olmaz.

Kara yağız ata kıymayınca
yol alınmaz.

Kara çelik öz³ kılıcı çalmayınca⁴
hasım dönmez,

er, malına kıymayınca
adı çıkmaz.

Kız anadan görmeyince
öğüt almaz,

oğul babadan görmeyince
sofra çekmez.

Oğul babanın yerine yetişenidir,
iki gözünün biridir.

3 Öz (uz): Hünerli, usta işi. (Öz kılıç: Usta işi, sağlam, keskin kılıç.)

4 Çalmak: Vurmak (çalıp kesen kılıç, vurup kesen kılıç).

Devletli oğul olsa
ocağının korudur...

Dede Korkut bir daha söylemiş:

Sert yürüyen yağız bir ata
namert yiğit binemez,
binince binmese daha iyi.
Çalıp keser öz kılıcı
namert olan çalamaz,
çalmasa daha iyi...
Çalabilen yiğide, okla kılıçtan
bir çomak daha iyi.
Konuğu olmayan kara evler
yıkılsa daha iyi...
Atın yemediği acı otlar
bitmese daha iyi.
İnsanın içmediği acı sular
sızmasa daha iyi...

Bir daha söylemiş Dede Korkut:

Gidilen yerin otlaklarını
geyik bilir.
Yeşermiş çimenlerin yerini
yaban eşeği bilir.
Ayrı ayrı yolların izini,

deve bilir.
Yedi derenin kokularını
tilki bilir.
Oğlunun kimden olduğunu
ana bilir.
Erin ağırını, hafifini
at bilir.
Ağır yüklerin zahmetini
katır bilir.
Nerede sızılar var ise
çeken bilir.
Erin cömerdini, cimrisini
ozan bilir.

Bu kitabı yazarken, dilimize daha önce kazandırılmış olan Dede Korkut kitaplarından farklı bir yol izlemeyi seçtim. Öykülerde düzyazı olarak yer alan bölümlerdeki gizli şiiri yakalamaya, tüm metni şiir diliyle yazmaya çalıştım. Bunu bir anlamda, yazıya geçirilmezden önceki, sözlü geleneğe dayalı ilk metinleri *özgür bir yeniden yazma* çabası olarak niteleyebiliriz. Böyle bir çabaya girişirken, kendi kendimle çok boğuştu. Örneğin, “Dirse Han” öyküsünü, düzyazı ve şiir diliyle birkaç kez yeniden yazdım. Sonunda, elinizde bulunan metinde karar kıldım.

Özgün metinde her öykü, birbirine benzer dua-

larla biter⁵. Öykülere özel bir katkısı olmayan bu duaları bu kitaba almadım.

Metnin tümünün özü de, sözü de Dedem Korkut'un değil mi? Ben yalnızca aracılık yapıyorum Dede Korkut'la günümüz okuyucusu arasında. Umarım hakkıyla yapabiliyorumdur.

Yazmak benim, değerlendirmek okuyanların işi...

Önsözü uzatmadan, sözün kendisine gelelim; bakalım boy ne boylamış⁶, soy ne soylamış,⁷ Dedem Korkut neler söylemiş çağlar önce, söylediklerinden neler ulaşmış günümüze...

Bilgin Adalı

- 5 “Dua edeyim Han'ım: Kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kanatlarının uçları kırılmasın. Koşar iken atın sendelemesin. Vuruşurken çelik kılıcın çentilmesin. Dürtüşürken alaca mızrağın kırılmasın. Ak bürçekli ananın, ak sakallı babanın yeri cennet olsun” vb. gibi dilekler, her öykünün sonunda yinelenir.
- 6 Boy: Destan, öykü. “Boy boylamak” sözlü edebiyatta destan, öykü anlatmak demektir. Aynı zamanda “kavim”, “oymak” anlamına gelir: “Türk ulusunun Oğuz boyları” gibi.
- 7 Soy: Deyiş, destan, müzik eşliğinde söylenen anlatı. “Soy soylamak” müzik eşliğinde, şiir diliyle dile getirmek.

Sunu

Çok eski bir zamanda
Oğuzların Bayat boyunda,
Şaman dedeler soyundan gelme
bir bilici¹ yaşardı,
adı Korkut Ata.
Oğuz halkının sorunlarına çare,
dertlerine derman bulurdu Korkut Ata,
bilinmeyenden haber getirirdi.
Ona danışmadan bir iş tutmaz,
onun dediğinden dışarı çıkmazdı Oğuz halkı.
Korkut Ata, Dede Korkut,
öğütler verirdi Oğuz halkına,
akıl verir, yol gösterirdi.

Yalana, dolana, haksızlığa karşı çıkar,
iyinin, güzelin yanında olurdu hep.
Zaman kadar eski öyküleri,
ateş kadar sıcak destanları anlatırdı onlara,
töreyi öğretirdi.

1 Bilici: Kâhin, gelecektek haber veren kişi.

Çok zaman olmuş
Dedem Korkut bu dünyadan göçeli;
olmuş ya, öyküleriyle öğütleri
gelmiş günümüze kadar.
Gelin okuyalım ne demiş, nasıl demiş
Dedem Korkut, Korkut Ata,
dilden dile dolaşan deyişleri
nasıl ulaşmış günümüze.

Korkut Atam, hey!
Güç ver aklıma, kalemime,
kara çıkarma yüzümü benim.
Dilim diline uysun, sözüm sözüne.
Severek okusun senden alıp aktardıklarımı
gençler ve kocalar,
saygıyla anıp seni,
sevgiyle aktarsınlar deyişlerini
benim dilimle, gelecek kuşaklara.

Türkçe söyleyenlerin,
Türkçe yazarların piri, ustası,
Dedem Korkut, hey!
Gözet kalemimi ki, yanlış aktarmayayım sözlerini.
Bir kusurum olursa da
bağışla beni...

Bilgin Adalı

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı

Kam Gan oğlu, hanlar hanı Bayındır Han
erkenden kalktı o sabah,
güneşlikli koca otađını¹ kurmalarını söyledi
yiğitlerine.
İpek halılar döşetti bin köşeye.

Yılda bir kez toy² eder,
Oğuz beylerini ağırlardı Bayındır Han.
Yine atın, devenin, koyunun erkeğini kestirmiş,
bir ak, bir kızıl, bir kara otağ kurdurmuştu
üç ayrı köşeye.

Buyurdu hanlar hanı Bayındır Han:
“Oğlu olanı ak otağda ağırlayın,
kızı olanı kızıl otağda.
Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağda ağırlayın onu.
Kara keçe serin altına, kara koyun yahnisi sunun,
yerse yesin, yemezse kalkıp gitsin.

1 Otağ: Hakanlara, beylere özđü büyük, süslü çadır.

2 Toy: Düğün, şenlik, ziyafet.

Tanrı sevmez oğlu kızı olmayanı belli ki,
biz de sevmeyiz öylesini.”

Oğuz beyleri bir bir koyuldu yola.
Serin serin tan yelleri eserken,
boz renkli, sakallı çayır kuşu öterken,
Arap atlar sahibine kişnerken,
akla karanın seçildiği,
göğsü güzel koca dağlara gün değdiği,
beylerle yiğitlerin buluştuğu saatte,
tam gün doğarken kalktı o gün Dirse Han da,
aldı kırk yiğidini yanına,
gitti Bayındır Han’la buluşmaya.
Meğer Han’ım, bu Dirse Han’ın
oğlu da yoktu, kızı da.

Yolda karşıladı Dirse Han’ı
Bayındır Han’ın yiğitleri.
Esirgemediler saygıyı ama
buyur ettiler koca Han’ı kara otağa,
kara keçe serdiler altına,
kara koyun yahnisi getirdiler önüne.
“Bayındır Han’ın buyruğu böyledir” dediler.

Gocundu Dirse Han, nasıl gocunmasın, sordu:
“Bir eksiğimi mi gördü Bayındır Han,
kılıcımdan ya da soframdan yana?

Ağırlarken tüm beyleri ak ve kızıl otağda,
suçum ne ki kara otağa kondurdu beni?"

Dediler: "Han'ım, şöyledir buyruğu Bayındır Han'ın:
'Tanrı sevmez oğlu kızı olmayanı belli ki,
biz de sevmeyiz öylesini.'
Han buyruğudur, uymak gerek."

"Kalkın!" dedi Dirse Han yiğitlerine,
"Toparlanıp gidelim obamıza;
soralım kimdendir üstümüze ağan bu kara leke,
öğrenelim benden mi gelir, yoksa hatundan mı..."

Dirse Han obasına geldi,
çağırıp hatununu söyledi; görelim ne söyledi:

"Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı,
salınarak yürüyen servi boylum,
kara saçı topuğuna sarmaşanım,
çift bademin sığmadığı küçük ağızlım,
güz elması gibi al yanaklım,
obamın direği kadınım...
Bilir misin neler geldi başıma?
Buyruk vermiş Bayındır Han,
oğulluyu ak otağda, kızlıyı kızıl otağda ağırladı.
Kara otağa kondurdu beni de, oğlum, kızım yok
diye.

Senden midir, benden midir?
Tanrı bize bir yiğit oğul vermez, nedendir?

Söyle bana han kızı, yerimden kalkayım mı?
Dar yakandan, boğazından tutayım mı?
Kaba ökçemin altına atayım mı?
Kara çelik öz kılıcımı alayım mı?
Gül başını şu gövdenden ayırayım mı?
Can tadını sana tattırayım mı?
Al kanını yeryüzüne dökeyim mi?
Han kızı, nedir sebebi, söyle bana,
Çok öfkeliyim bil ki sana.”

Dirse Han böyle dedi ya, görelim hanımı ne söyledi:
“Hey Dirse Han, öfkeyle, acı sözlerle incitme beni.
Yekin de kalk hele, diktir ala çadırını yeryüzüne.
Aç görürsen doyur, çıplak görürsen giydir,
borçluyu borcundan kurtar.
Aygır³ kestir, buğra⁴ kestir, koç kestir;
tepe gibi et yığdır, göl gibi kımız⁵ sağdır,
şölene çağır tüm Oğuz beylerini, dilek dile
ola ki gelir dileğin yerine,
bir ağzı dualının duasıyla,
Tanrı bize bir oğul verir.”

3 Aygır: Erkek at. (Kısrak: Dişi at). Oğuzlar at eti yerlerdi.

4 Buğra: Erkek deve.

5 Kımız: Kısrak sütünden yapılan içki.

Büyük bir şölen verdi Dirse Han sözünü tutup
karısının;
açları doyurdu, yoksulları giydirdi,
borcundan kurtardı borçlularını.
Dileği yerine geldi sonunda, Tanrı ona bir oğul
verdi.

Atın ayağı çabuk, ozanın dili çevik olur.
Çok geçmeden oğlan on beşine bastı,
babası da Bayındır Han'ın ordusuna karıştı.
Bir boğasıyla bir buğrası vardı Bayındır Han'ın.
Boğa dediğin, taşa boynuz vursa un gibi öğütür.
Buğra da az yaman değil hani.
Bunları dövüştürürdü Bayındır zaman zaman,
beyleriyle onları izleyip eğlenirdi yüce Han.

O gün öyle bir gündü işte;
zincirlerle bağlayıp boğayı çıkardılar meydana yine,
getirip koyuverdiler.
Dirse Han'ın oğlancığıyla üç çocuk
aşık⁶ oynarlardı meydanın orta yerinde.
Görünce azgın boğayı, kaçıp gitti üç oğlan.
Dirse Han'ın oğlancığı kaçmadı, bekledi.
Koşup geldi boğa oğlanın yanına,
onu öldürmekti dileği.

6 Aşık oyunu: Çocukların koyunun aşık kemikleriyle oynadıkları geleneksel bir oyun. Anadolu'nun kimi yörelerinde günümüzde bile oynanır.